

НЕГРАМОТНІСТЬ СЕРЕД ДОРΟΣЛОГО НАСЕЛЕННЯ В ДОРЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПЕРІОД ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Балдинюк Олена Дмитрівна

кандидат педагогічних наук,

доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Уманського державного педагогічного університету

імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

У дореволюційний період для Російської імперії освіта населення не була першочерговим завданням, тому грамотність людей знаходилась на дуже низькому рівні.

Станом на 1856 рік в Російській імперії діяло всього 1 тисяча 320 початкових шкіл, або одна школа припадала на 9,6 тис. жителів, а один учень – на 150 осіб [2, с. 513].

Ще у 1859 році Чернишевський М. Г. зробив спробу дослідити кількість грамотних в Росії. Зокрема, він наголошував: «По самым щедрым расчетам, предполагается, что из 65 или 70 миллионов жителей Русской империи людей, умеющих читать, набирается до 5 миллионов. Но эта цифра, по всей вероятности, слишком велика. Большинство грамотных людей сосредоточено в городах; в селах едва ли наберется половина того, сколько находится в городах. Но и в городах гораздо больше половины жителей еще не знают грамоты. Судя по этому, едва ли мы ошибемся, положив число грамотных людей в России, не превышающим 4 миллионов» [12, с. 556.].

Напередодні реформи 1864 року в Російській імперії писемного населення було не більше 6 %.

Відомий письменник і публіцист Данилевский Г. П. у 1864 році, відвідавши близько 100 сільських шкіл Харківської губернії, зазначає, що «на 100 душ крестьян приходится не более двух и редко трех человек, знающих

грамоту. Были села и волости, где на 300 и более жителей не встречалось ни одного грамотного» [3, с. 533-535.].

Проте, найбільш точні та повні дані про грамотність ми можемо почерпнути з матеріалів першого всезагального перепису населення 1897 року, який містить об'єктивні дані за віком, статтю, національністю, віросповіданням та місцем проживання.

За цим переписом за соціальним походженням 99,8 млн. (71%) були селянами, 13,4 млн. (10,7%) – міщани, 1,7 млн. (1,5%) – дворяни, 624 тис. (0,6%) – купці, 589 тис. (0,5%) – духовенство, близько 1 млн. (0,8%) – «інші» (сюди відносилися неслов'янське населення та маргінали) [5].

Більша частина населення Російської імперії були неграмотними. Говорячи про українські землі, можна побачити, що в Україні було 76% неписьменних, з них – 90% жінок та 80% селян [10, с. 285.]. Найбільша кількість неписьменних припадала на Київську та Харківську губернії.

В архівних документах зустрічаємо звіт київського губернатора Ф. Трепова (1898 р.), в якому він повідомляє той факт, що в губернії «одна церковно-парафіяльна школа припадає на 3 тис. 564 жителів губернії, і на 46 квадратних верст, одна ж школа відомства міністерства народної освіти припадає на 15 тис. 493 душі населення губернії...» [11].

Характерним також для країни є не тільки той чи інший стан поширення грамотності серед населення, а й рівномірність такого поширення. Варто звернути увагу на нерівномірність поширення писемності між чоловічим і жіночим населенням (29,3% – чол., 13,1% – жін.). Також можна побачити відмінність у писемності в різних вікових групах.

Найвищий рівень писемності виявлено в групі дітей та юнацтва (від 10 до 19 років), проте й там спостерігаємо лише менше половини грамотних чоловіків та близько 1/5 жінок. У групі від 20 до 29 років писемність нижча, однак різниця ще незначна. Проте вже у старших групах спостерігається стрімке падіння відсотка грамотності серед населення [4, с. 52].

У другій половині XIX століття постала гостра проблема у педагогічних кадрах. У відомстві Міністерства народної освіти Російської імперії нараховувалося 10 учительських інститутів, 53 учительські семінарії, 12 учительських шкіл [6, с. 140]. В Україні перша вчительська семінарія була створена у місті Коростишів у 1873 році. Станом на 1871 рік вже було відкрито 5 учительських семінарій, 1872 рік – 6, 1873–1875 роки – 11 семінарій [6, с. 138].

З 1 листопада 1907 по 10 грудня 1910 року Комісія по народній освіті розглядала проект закону «О введении всеобщего начального обучения в Российской империи». Однак даний законопроект неодноразово відкладався, а 6 липня 1912 року був відхилений Державною Думою.

Проте, як зазначалося «при низькому рівні грамотності населення Імперії потреба у відкритті достатньої кількості шкіл є однією з нагальних» [9, с. 184].

Важливу роль у збільшенні кількості шкіл відігравали земства. Так, якщо до 1904 року в Київській губернії нараховувалося 147 шкіл (49 міністерських та 98 церковно-приходських) [1, с. 191], то станом на 1910 рік завдяки земствам було відкрито 120 шкіл (25 однокласних та 95 двокласних) [1, с. 194]. Якщо проаналізувати по повітах, то можна прослідкувати, що найбільша кількість шкіл прослідковується у Кивському повіті – 15, Черкаському – 14, Канівському – 12 та 11 шкіл у Таращанському повіті [1].

У 1911 році Міністерством Народної Освіти був проведений одноденний шкільний перепис, який показав, що лише близько 43% дітей шкільного віку (від 8 до 12 років) мало змогу відвідувати початкову школу. «Этой переписью зарегистрировано 100295 начальных училищ для детей возраста от 8 до 12 лет, причем Министерство Народного Просвещения считает, что это число составляет около 98% действительного количества таких школ. Из этих 100295 школ состоят в заведывании: Министерства Народного Просвещения – 59682; Духовного ведомства – 37922; прочих ведомств – 2691 [13, с. 222-223].

До 1914 року грамотність населення зростає лише близько 6% і досягла 27%. Отже, дві третіх населення залишалося неграмотним. Якщо порівняти Російську державу з більш розвиненими країнами по кількості осіб, які охоплені

шкільною освітою, то можна побачити, що у 1914 році на кожну 1 тисячу осіб населення приходилось учнів у Росії 59 осіб, в Австрії – 143; Японії – 146 осіб; у Франції – 148; Великобританії – 152; Німеччині – 175, США – 213 осіб [8].

Надзвичайно плачевним був стан народних учителів. «Їм платять мізерні копійки. Народні вчителі голодують і мерзнуть у не ogrітих і майже нежилых хатах. Народні вчителі живуть разом з худобою, яку селяни взимку беруть до хати. Народних учителів цькує кожний урядник або добровільний охоронець і шпик, не говорячи вже про причіпки і переслідування з боку начальства» [7, с. 227].

Отже, основним завданням, що постало після революції 1917 року перед правлячим режимом, було вирішити проблему неписьменності. Кожен громадянин у віці від 8 до 50 років повинен був оволодіти елементарною грамотою. До участі в ліквідації неписьменності повинні були долучатись комсомольські та профспілкові організації, працівники загальноосвітньої школи й культурно-освітніх установ тощо.

Література:

1. Акимов В. Народное образование в Киевской губернии (1912) / В. Акимов // Известия по народному образованию. – 1913. – Ч. 39 (нояб.). – С. 188-226.
2. Борисенко В. Й. Курс української історії: З найдавніших часів до ХХ століття. 2-е вид.: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1998. – 616 с.
3. Данилевский Г. Об образовании низших классов России. Сельские училища и народное образование в Харьковской губернии // Отечественные записки. 1864. – № 4. – С. 533-535.
4. Иванович (Чарнолусский В. И.) Из итогов первой русской всеобщей переписи // Вестник воспитания, 1906. – № 1. – С. 39-54.
5. Клопыжников С. В. Культурно-просветительская деятельность социально-ориентированных обществ в России конца XIX – начала XX веков / С. В. Клопыжников // Аналитика культурологии. – 2006. - № 1. – С. 48-54.

6. Кравченко Т. М. Розвиток початкової освіти на Харківщині в другій половині XIX – на початку XX ст.: дис... канд. іст. наук.: 07.00.01 /Т. М. Кравченко. – Х., 1999. – 239 с.

7. Ленін В. І. До питання про політику міністерства народної освіти (Доповнення до питання про народну освіту) // В. И. Ленин о воспитании и образовании: В 2-х т. / Сост. Е. М. Кожевников, И. М. Жуков; редкол. В. Н. Столетов (пред.) и др.. – К.: Радянська школа, 1984. – Т. I. – 367 с.

8. Миронов Б. Н. Социальная история России. СПб., 1999. Т. 2. Табл. 10. –387 с.

9. Объяснительная записка к отчету государственного контроля по исполнению государственной росписи и финансовых смет за 1911 год, СПб., 1912. – С. 184.

10. Семчишин, Мирослав. Тисяча років української культури: Історичний огляд культурного процесу / Мирослав Семчишин. – 2-ге вид., фототип. – Київ : Друга рука; Ростов на Дону : Феникс : Грампус Эйт, 1993 . – 550с.

11. ЦДІА України. – Ф. 442, оп. 626, спр. 20, арк. 10 зв.

12. Чернышевский Н. Г. Суеверие и правила логики // Полн. собр. соч. СПб., 1906. – Т. 4. – С. 556.

13. Чехов Н. В. Народное образование в России с 60-х гг. XIX в. М.: Польза, 1912 – 224 с.